

Prümavaira i'l Parc Naziunal Svizzer

Success cun l'allevamaint dals giruns barbets

DAD ANNATINA FILLI / ANR

■ **Ils giruns barbets i'l Parc Naziunal Svizzer ed in l'ulteriura Engiadina han cuà quist inviern cun success. Per la sulvaschina es stat l'inviern cun paca naiv ün avantag e la natüra as sdruglia pass per pass.** Davo ün inviern cun paca naiv, temps da fradaglias ed eivnas cun temperaturas chodas as sdruglia planet la vita i'l Parc Naziunal Svizzer (PNS). La prümavaira es üna stagiun importanta per la sulvaschina. Davo ün temp sainza pavel frais-ch chatta ella süls plans las prümas giuvnas plantas verdas. Activs durant l'inviern d'eiran ils giruns barbets: Els han cuà e quai cun success.

Divers pèrins han cuà

In l'età da tschinch fin set ons ragiundschan ils giruns barbets la pubertà. L'allevamaint tils reuschischa però pür ün pèr ons plü tard e quai eir be mincha seguond o terz on. «I'l PNS han cuà duos pèrins quist inviern. Pro'l terz pèrin nun eschna amo dal tuot sgürs schi ha funcziunà», disch *Hans Lozza*, portavusch dal PNS. Intuorn la regiun dal PNS han, tenor el, cuà amo duos ulteriurs pèrins. Per el es quist ün fat fich allegraivel. «Tuot special es eir ch'ün pèrin ha fat seis gnieu illa Val Trupchun. L'ns daiva adüna darcheu da buonder perche chi nun han amo tschernü quista val cun sias bleras bes-chas fingià plü bod sco lö da cuar.» Pro stagiun da cuar s'occupan ils giruns barbets adüna be d'ün singul pulschin. E quai adonta chi mettan duos övs infra ün'eivna. La consequenza es cha'ls duos utschels giuvens vegnan our dals övs durant differents temps. Giruns barbets giuvens sun aggressivs e la situaziun da concurrenza i'l gnieu es gronda. Per finir surviva il



Ils capricorns giodan il pavel frais-ch e la prümavaira.

FOTO H. LOZZA/PNS

pulschin ferm ed il debel moura durant ils prüms dis da sia vita. Qua cha'ls giuvens nu sun amo abels da digerir ossa vegnan els pavlats cun charn da cadaver. E la fin da l'inviern chattan ils giruns barbets quist pavel in surabundanza.

Las luottas da pussanza

Per Lozza es la prümavaira üna stagiun fich interessanta: «La natüra sdruglia e las bes-chas vegnan darcheu plü activas.» Uschè as schmuaintan las serps ed as laschan s-chodar dal sulai. Ellas vegnan plü activas e'l temp da reproducziun s'avicina. «D'observar las serps ma-

sculinas durant lur luottas da pussanza es adüna darcheu alch fascinante», manzuna'l. Tenor el han passantà ün o duos lufs l'inviern illa regiun dal Fuorn. Ün luf s'haja pudü identifichar a man d'üna analisa da «DNA». «Is tratta da la femna F18. Ella ha passantà l'inviern qua pro nus.» Da perseguitar inavant quist luf es, tenor Lozza, uossa plü greiv: «Sainza naiv nu's poja plü perseguitar seis stizis.» L'inviern culla paca naiv es eir statta pels respunsabels dal PNS üna stagiun extraordinaria. «Las ultimas sendas i'l PNS vain nus serrà al cumanzamaint dal mais schner. Ed uossa pu-

daina, grazcha a l'ora da las ultimas eivnas e tuot tenor l'ora dals prossems dis, drivir las prümas sendas fingià davo Paspqua», constata Lozza.

Il müdamaint dal pavel

Per las bes-chas d'ungla sfessa d'eira l'inviern passà culla paca naiv d'avantag. Unic la plövgia ha pisserà cha costas stipas d'eiran ingletschadas. «Quai ha procurà cha blera sulvaschina es crodada sur las costas giò», declera Lozza. Pro'ls chamuotschs illa regiun dal Fuorn es l'orbera darcheu ruotta oura plü ferm. Pervi da quista malatia haja dat quist on

plü pacs usöls. Plünavant manzuna'l cha la prümavaira saja per tuot las bes-chas d'ungla sfessa ün temp difficil. «Il müdamaint da pavel s'üt a pavel verd nun es per la sulvaschina uschè simpel. Per lur digestiun es quist ün müdamaint plü chöntsich critic.» Las bes-chas sun amo debblas da l'inviern e sun sensibilas per survgnir l'üna o l'otra malatia. «Quai pertocca impustüt ils chamuotschs e'ls capricorns», manzuna'l. Ils tshievis passaintan l'inviern illas vals e chattan là üna plü gronda variaziun da nutritüra. Perquai nun han els uschè difficultats cun müdar il sistem da digestiun.

Rut Plouda al Cafè Rumantsch a Scuol

■ **(anr/fa) D'incuort ha la CER reedit il cudesch «Sco scha nüglija nu füss/Wie wenn nichts wäre» da Rut Plouda. In gövgia piglia l'autura part al Cafè Rumantsch a Scuol. Karin Kohler-Pattis preschanta la CER.** Il cudesch da *Rut Plouda* «Sco scha nüglija nu füss» lascha reviver üna relaziun da mamma e figl. Il lectur imprenda a cugnuescher il figl Johannes, seis minchadi e seis sömmis. L'autura nu scriva cronologicamaing. Our d'ün punct da vista precis e pensiv vegnan descrittas scenas ed algordanzas, e quai adüna plain respet e cun cour. Cur cha Rut Plouda ha publichà avant 17 ons quist cudesch es ella «statta surpraisa da seis effet e seis resuns», disch l'autura. Per quist'ouvra ha ella survgni il Premi da litteratura grischun, il Premi da la Fundaziun Schiller svizra ed il Premi da l'UBS. «Tants premis d'eiran dad üna vart fich bel, da tshella vart svaglian quels però eir grondas aspettativas da vart dals lectuors.» Plouda es gnüda invidada a bleras preleziuns, davant differents publics ed in differents lös. «Sco scha nüglija nu füss» es cumparü da l'on 2000 pro la chasa editura Octopus ed es fingià daspö lösch exhaust. Da l'on 2001 es cumparüda la versiun rumantsch-tudais-cha e plü tard eir amo translaziuns in frances e rumen.

«Ün tema chi resta actual»

Sco chi disch *Anita Capaul* chi maina la Chasa Editura Rumantscha (CER) nun ha quist cudesch da Plouda «ingüna data da scadenza, el resta adüna actual». Perquai ha la cumischiun da la CER per cudeschs da creschüts fat l'on passà d'utuon la proposta da reedir il cudesch da Plouda. La manadra da la CER es subita statata perincletta. Ella s'ha missa in collia-

ziun cull'autura da Ftan. Davo esa i fich svelto ed il cudesch es uossa reedit. Quel as preschainta cun üna nouva cuverta. Fingià da l'on 2011 vaiva la CER edit «Sco scha nüglija füss/Wie wenn nichts wäre» sco cudesch auditiv in versiun ru-

manescha e tudais-cha. «Fingià quella jada vaivan no da la CER l'intenziun da reedir bainbod eir il cudesch, ed uossa vaina ragiunt quist böt», s'allegra la manadra da gestiun da la CER, Anita Capaul.

L'autura prelegia in gövgia a Scuol

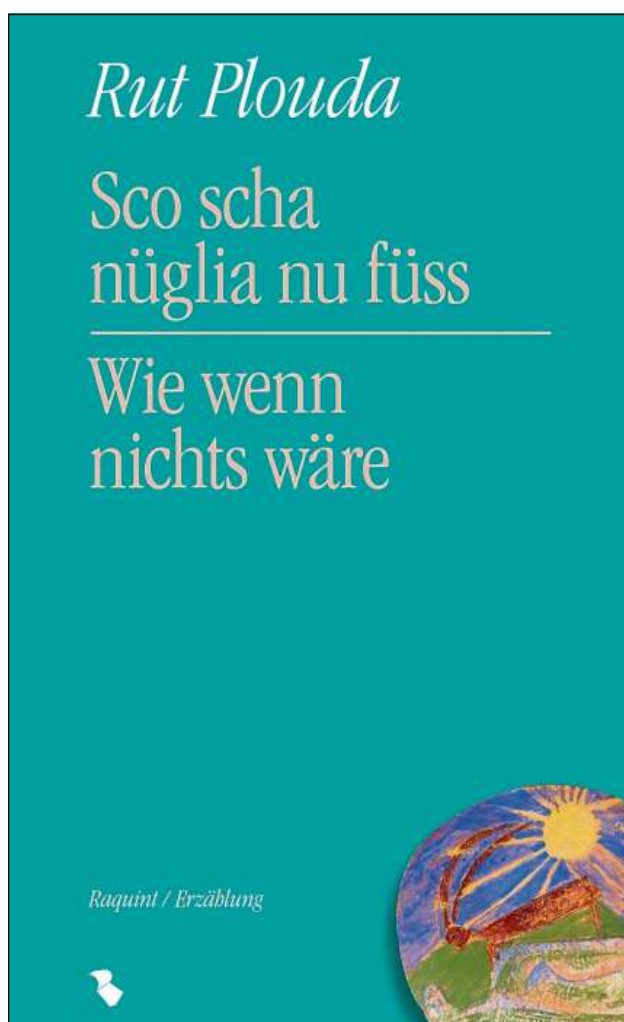
In Engiadina organischan la Lia Rumantscha e l'Uniun dals Grischs regularmaing uschenomnats Cafès Rumantschs. Quels dan a la gliued chi ha imprais rumantsch l'ocasiun da dovrar quista lin-

gua in discurrend cun indigenas ed indigenes. Il Cafè Rumantsch a Scuol, manà da *Lüzza Rauch*, cumainza pel solit cun üna preschantaziun dad ün tema. Quai es il cas eir in gövgia illa Pizzeria Taverna a Scuol: A las desch prelegia Plouda our da seis cudesch reedit «Sco scha nüglija nu füss». Ella darà eir invista illa lavur dad autura e quintarà da sias experienz ch'ella ha fat cun scriver raquints ed oters texts. Preschainta al Cafè Rumantsch sarà eir *Karin Kohler-Pattis* chi'd es creschüda sü a Martina. Ella lavura pro la CER ed es qua respunsabla pellas ediziuns per uffants e juvenils. Kohler-Pattis preschanta cuort la Chasa Editura Rumantscha, seis böts e sias activas actualas.

Il Cafè Rumantsch a Scuol es in gövgia, ils 6 d'avrigl a las 10.00 illa Pizzeria Taverna.

Texts per creschüts e per uffants

Rut Plouda, nada dal 1948 a Tarasp, scriva poesias e prosa cuorta. Ella abita a Ftan. Seis prüm cudesch «Föglias aint il vent» (poesias) es cumparü dal 1986. Da l'on 2000 ha ella publichà il cudesch «Sco scha nüglija nu füss». I seguan traduciuns da quell'ouvra in tudais-ch, frances e rumen. Plouda scriva regularmaing contribuziuns per l'emischiun Impuls da Radio Television Rumantscha e publiescha adüna darcheu texts per creschüts ed uffants. Per sia ouvra ha l'autura survgni numerus premis.



Il cudesch da Rut Plouda reedi as preschainta cun üna nouva cuverta.

FOTO CER



Per seis cudesch «Sco scha nüglija nu füss» ha l'autura Rut Plouda survgni plü premis.

FOTO J. A. TAISCH